

**Rapport
fra
Riksantikvarens arbeid med minoritetenes
kulturminner
2003-2006**

August 2006
med tillegg januar 2007



Ekkerøy, Varanger.
Foto Riksantikvaren, Inger Marie Aicher Olsrud

FORORD	3
BAKGRUNN.....	3
INNLEDNING	4
ARBEIDSMÅTER OG TILNÆRMING I ARBEIDET MED NASJONALE MINORITETER OG ANDRE MINORITETER	5
STATUS FOR SAMARBEIDET MED DE ULIKE GRUPPENE.....	7
ROMANI/TATERE	7
ROM/SIGØYNERE	9
JØDENE	10
SKOGFINNENE	12
KVENENE	14
ANDRE MINORITETER	17
ANNEN INSTITUSJONELL KONTAKT	20
DEPARTEMENTER MED FLERE	20
REGIONAL KULTURMINNEFORVALTNING.....	21
KOMMUNER.....	21
SAMSPILL KULTURMINNEFORVALTNINGEN/MUSEUMSSEKTOREN.....	21
VIRKEMIDLER.....	22
ØKONOMISKE VIRKEMIDLER.....	22
BRUK AV LOVVERK.....	24
REGISTRERING OG DOKUMENTASJON	25
VIDERE ARBEID	26
HENVISNINGER OG KILDER	28

Forord

Riksantikvaren ønsker å gi kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter og andre minoriteter en mer sentral plass i sitt arbeid. Det ble derfor nedsatt en arbeidsgruppe som i nærmere tre år har arbeidet med temaet. Arbeidsgruppen har bestått av Francine Lampe (leder), Elin Dalen, Inger Marie Aicher Olsrud og Tron Stranden.

Arbeidsgruppen har i løpet av disse årene vært på en interessant rundreise til ulike deler av landet og besøkt et mangfold av miljøer. Dette var et nytt spennende og ukjent landskap. Vi har blitt møtt med gjestfrihet, og har blitt tatt imot av mennesker som raust har satt av tid til å dele sin innsikt og sine kunnskaper. Alt dette har krevd tid og ressurser. En slik satsning og prioritering fra Riksantikvarens side har imidlertid vært en nødvendig forutsetning for å skape en gjensidig innsikt og forståelse.

Et viktig siktemål med denne rapporten har vært å dele noe av kunnskapen og erfaringen som vi har ervervet oss i løpet av prosjektperioden. Arbeidsgruppen har etablert en første kontakt, og samtidig skaffet til veie viktig kunnskap og erfaring, som kulturminneforvaltningen kan bygge videre på.

Rapporten fremhever behovet for å styrke vern av minoritetenes kulturminner, og at dette arbeidet bør inngå som en naturlig del av kulturminneforvaltningens øvrige arbeid. En slik alminneliggjøring av dette arbeidet vil imidlertid ikke skje av seg selv over natten. Den vil først skje etter en mer utdypet og mer omfattende gjensidig innsikt og forståelse mellom storsamfunnet og minoritetene i tiden fremover. Det er nødvendig med en ekstra innsats de nærmeste årene, slik at fortidens forsømmelser i å ta vare på de nasjonale minoritetenes kulturminner kan rettes opp.

Rapporten peker på noen oppfølgingstiltak som kan bidra til en økt satsning, og Riksantikvaren vil arbeide videre etter disse.

Tilleggsord januar 2007

Riksantikvaren har gitt full tilslutning til arbeidet med minoriteters kulturminner der rapporten ses som første milepæl i en prosess. Som en del av prosessen ble rapporten fremlagt for representanter for minoritetsgruppene og andre samarbeidspartnere i et eget møte 29. august. Riksantikvaren ønsket dialog om rapporten og inviterte til innspill om hvordan arbeidet best bør videreføres i samarbeid med minoritetene selv. Disse innspillene er omtalt på side 26-27, videre arbeid. I tillegg fikk vi direkte konkrete innspill på enkelte faktiske feil i rapporten. Disse er rettet opp i siste versjon, datert januar 2007. Riksantikvaren ba også om skriftelige tilbakemeldinger på eventuelle mangler i rapporten som, etter vurdering, også er innarbeidet i foreliggende versjon.

Bakgrunn

Riksantikvaren har i sitt strategidokument vist til endringene og utfordringene som det norske samfunnet står overfor i årene fremover. I 2005 ble Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner* lagt frem. Der er det erkjent at det er behov for å utvikle feltet i forvaltningen, og det foreslås et prosjekt med varighet fra fem til ti år i samarbeid med museumssektoren.

Med dette som utgangspunkt har Riksantikvaren vedtatt å gjennomføre en satsning på de nasjonale minoritetene og nyere innvandrere / andre minoriteter med å etablere et forprosjekt med varighet fra 2003 til 2005.

Hovedmålet har vært å kartlegge behovet for identifikasjon og vern av kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter og andre minoriteter. I tillegg har følgende delmål vært en del av arbeidet:

- å sikre varig vern av faste kulturminner gjennom et tett samarbeid med minoritetene
- å øke bevisstheten og kompetansen i kulturminneforvaltningen om nasjonale minoriteters og andre minoriteters kulturminner
- å øke bevisstheten hos de nasjonale minoritetene og andre minoriteter om faste kulturminner som gir informasjon om deres historie i Norge i samarbeid med minoritetene

Innledning

Til alle tider har mennesker vært på vandring. Krig, fattigdom og forfølgelse har vært viktige årsaker til at mennesker har brutt opp. Drømmen om en bedre fremtid for seg og sine har vært en viktig motivasjon for mange.

I eldre tid var det ingen nasjonale grenser som satte formelle hindringer for en slik vandring. Begreper som inn- og utvandring, samt mobilitet fikk større betydning i vår del av verden etter dannelsen av nasjonalstatene.

Norge har i lang tid hatt et innslag av ulike folkegrupper. Gjennom mange generasjoner har vi hatt innvandring fra andre land i Norden og fra resten av Europa. De siste 20 – 30 årene har vi også fått en økende innvandring fra land utenfor vår egen verdensdel – enten de er kommet som arbeidsinnvandrere, flyktninger og asylsøkere eller gjennom ekteskap og familiegjenforening. Denne nye innvandringen har bidratt til å øke det flerkulturelle innslaget i Norge, og den vil i stigende grad bidra til å prege det norske samfunnet i årene fremover.

I flere offentlige dokumenter er temaet nasjonale minoriteter behandlet: St.meld. nr. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*, St.meld. nr. 15 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*, og i NOU 2002:1 *Fortid former framtid*. For gruppen *andre minoriteter* er NOU 1986:8 *Flyktningers tilpasning til det norske samfunn*, og Stortingsmelding nr. 49 (2003-2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse – ansvar og frihet*, viktige dokumenter i forhold til det flerkulturelle samfunnet.

Gruppen *andre minoriteter* er ingen entydig gruppe. Den rommer innvandrere som har kommet fra våre naboland og som mer eller mindre er blitt en del av storsamfunnet. Fra såkalte ikke-vestlige land er det store innvandrer miljøer som på ulike måter skiller seg fra storsamfunnet. Sistnevnte utgjør i dag rundt 200 ulike minoriteter. Noen av disse er store etablerte miljøer, mens andre er små og spredte miljøer med kort opphold og liten forankring i landet. Andre minoriteter rommer mange ulike retninger og organisatoriske konstellasjoner spredt omkring i landet.

De nasjonale minoritetene består av fem grupper som er: jøder, kvener, rom (sigøynere) romani (tatere) og skogfinner. Alle fikk status som nasjonale minoriteter i forbindelse med at Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999. Da forpliktet Norge seg til å fremme nødvendige forutsetninger for at personer som tilhører nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle sin kultur og bevare og utvikle grunnleggende bestanddeler av sin identitet – som religion, språk, tradisjoner og kulturarv.

Arbeidsmåter og tilnærming i arbeidet med nasjonale minoriteter og andre minoriteter

Bakgrunn

- Alle har rett til sin historie og kulturarv - Dette utsagnet griper inn i sentrale spørsmål knyttet til minoritetenes historie. De ulike minoritetsmiljøene har hatt høyst ulike erfaringer med storsamfunnets håndtering av deres interesser og situasjon opp gjennom historien; fra brutal undertrykkelse og forfølgelse, til usynliggjøring og forsømmelse.

Da Riksantikvarens arbeidsgruppe startet sitt arbeid, hadde vi liten eller ingen kunnskap om de ulike minoritetsgruppene og deres kulturarv. Arbeidsgruppen var derfor tidlig bevisst at den ville bruke god tid overfor minoritetene, slik at vi kom i en god dialog med de ulike grupperingene. Som representant for en statlig instans var vi videre innforstått med at vi i mange av miljøene lett kunne fremstå som representant for storsamfunnet med alle de negative assosiasjoner som dette kunne frembringe. En tillitskapende tilnærming - gjennom dialog og utveksling av kunnskaper - var derfor en avgjørende forutsetning for at dette arbeidet skulle lykkes. En slik kunnskaps- og erfaringsutveksling var dessuten helt nødvendig for å styrke arbeidsgruppens kompetanse og innsikt, både når det gjelder de ulike miljøene generelt og deres kulturminner spesielt.

Faglige utfordringer

En god dialog forutsetter også en utveksling og brytning av holdninger og oppfatninger, der storsamfunnets og de ulike minoritetenes forståelse og definisjon av kulturminner og kulturarv kan divergere. Riksantikvarens arbeidsgruppe har i stor utstrekning valgt å legge vekt på synspunktene fra minoritetene.

Samarbeid med minoritetene

Da arbeidsgruppen startet opp, ble arbeidet med de nasjonale minoritetene prioritert. Disse gruppens formelle status gjorde at det var naturlig å begynne der. Med et så stort og variert miljø som de ulike minoritetene representerer, måtte nødvendigvis arbeidet deles i ulike faser. Erfaringene våre har også vist at det haster mest å få gjort noe med kulturminnene til våre nasjonale minoriteter. Faren for tap og forringelse er stor. Det er et poeng at den eldre generasjonen som er bærere og kjennere av den tradisjonelle kulturen, faller fra. Her er vi ved et tidsskille.

Tilnæringsmåtene til temaet de nasjonale minoritetene og andre minoriteter, har vært ulike og har påvirket hvilke samarbeidsrelasjoner vi har valgt. Der det har vært mulig, har vi samarbeidet med minoritetenes organisasjoner. I de tilfeller det ikke har vært mulig å etablere slike relasjoner, har vi lagt vekt på å etablere samarbeid med andre som for eksempel museer, Kommunal- og regionaldepartementet og forskningsinstitusjoner.



Arbeidsgruppen sammen med medlemmer av Nord-Varanger kvenforening

Det har vært holdt kontaktmøter med fire av de fem nasjonale minoritetene. Arbeidsgruppen har ikke lyktes i å etablere kontakt med Rom. Vi har imidlertid hatt kontakt International Romani Union i Norge.

Arbeidsgruppen har gjennomført som prinsipp at vi snakker med alle grupperinger innenfor den enkelte minoritetsgruppen.

Arbeidsgruppen har gjennom samarbeidet med minoritetene truffet mennesker vi neppe ellers ville kommet i kontakt med. Disse møtene har gitt oss mye – ikke bare som innsikt i andres historier, men også rent personlig. Vi har møtt mennesker som raust har delt sin kunnskap og vært sterkt inkluderende og uten forbehold delt sine refleksjoner, verdier og holdninger med oss.

Kontaktmøter og befaringer

Arbeidsgruppen ønsket gjennom direkte kontakt å gjøre seg sine egne erfaringer. Selv om mange beslektede institusjoner har en tett kontakt med de samme miljøene, valgte arbeidsgruppen likevel en direkte kontakt. Dette skjedde gjennom omfattende reisevirksomhet og befaringer rundt om i landet. Møtene som er blitt gjennomført, har alle vært positive, både faglig og sosialt. At Riksantikvaren satte av tid og penger til å møte de ulike minoritetene, slik at de kunne vise og formidle noe av sin egen kulturarv, er blitt sett på som positivt. Det er viktig å være oppmerksom på at gjennom arbeidet er det skapt en forventning om at staten skal følge opp med konkrete handlinger.

Det er også viktig å understreke at mange av våre samarbeidspartner deltar på frivillig basis. Dette innebærer at de må ta fri fra jobb eller andre forpliktelser for å møte kulturminneforvaltningen som kommer i arbeidstiden. Dette påvirker i hvor stort omfang de ulike organisasjonene og enkeltpersonene kan delta.

Kontaktmøtene har også satt i gang prosesser innad i de ulike miljøene, noe som i seg selv vil kunne få betydning på lengre sikt med større bevissthet og oppmerksomhet om egen kulturarv.

Kompetanseheving og egenskolering

Som ledd i kompetanseoppbyggingen har arbeidsgruppen også deltatt på ulike seminarer og konferanser, enkelte ganger har vi også bidratt med innlegg. Slike samlinger bidro samtidig til

å styrke arbeidsgruppens kontaktnett. Som en del av skoleringen ble det innkjøpt bøker og publikasjoner om dette temaet.

Det ble tidlig klart for arbeidsgruppen at det var mye å hente fra museumssektorens arbeid med feltet. Riksantikvarieämbetet satte Kulturmöten på dagsorden for sin årlige høstkonferanse i 2002. Riksantikvaren deltok på konferansen og fikk nyttig informasjon og kontakter, særlig til Malmö museer som har arbeidet spesielt med "De reisende" (Romani). Malmö museer og De reisende laget i samarbeid en utstilling om romanihistorien i Malmö-traktene. Arbeidsgruppen gjorde en studiereise som ga verdifull kunnskap. Erfaringene gjort av museet gjennom samarbeid og involvering av gruppene selv, styrket arbeidsgruppens eget arbeid og bidro til at vi fikk et omforent syn på hvordan vi skulle gå frem. Arbeidsgruppen var bevisst at den som representant for storsamfunnet måtte gå frem med varsomhet og ydmykhet. Samtidig skulle samfunnsoppdraget med å løfte frem minoritetenes kulturarv, ivaretas.

Samarbeid med regional kulturminneforvaltning

Arbeidsgruppen har erfart at det er relativt liten oppmerksomhet knyttet til minoriteters kulturarv i regional kulturminneforvaltning. Riksantikvarens arbeid med feltet har i en del tilfeller virket som katalysator for å få startet en tankeprosess. Regional- og lokalforvaltningen etterspør kompetanseheving på feltet. Dette er et område Riksantikvaren vil følge opp i tiden som kommer.

Status for samarbeidet med de ulike gruppene

Romani/Tatere

Bakgrunn

Første gang omreisende familiegrupper av romani/tatere ble registrert i Vest-Europa, var i 1419. De ga seg ut for å være pilegrimer fra Egypt og ble omtalt som egyptere. I begynnelsen ble de tolerert og tidvis understøttet. Etter hvert ble de mistenkt for å være tyrkiske spioner. Folk lot seg dessuten provosere av deres spesielle levestil. Harde undertrykkende tiltak ble rettet mot dem i alle vest- og nordeuropeiske land fra omkring 1500.

Første gang vi påviselig hører om tatere i Skandinavia var i 1505. Kong Hans fikk et brev fra den skotske kongen som ber ham ta vel i mot en trupp som kom fra Lille Egypt og var på pilegrimsreise i Europa. Ut på 1500 tallet kom romani/tatere til Norge. Etter hvert ble de kjent som håndverkere og handelsfolk med sterke tradisjoner.

Eilert Sundt var den første som lanserte en teori om *fantefolket* (som var den betegnelsen han brukte) i Norge. Han mente de stammet fra to grupper, dels fra de egentlige sigøynerne, dels fra avskalling fra det norske bondesamfunnet.

Myndighetene har gjennom nyere tid ønsket å ha kontroll med befolkningen. Dette forklares blant annet med organiseringen av fattigforsorgen. Hvem skulle ha ansvaret for folk uten fast bopel? I forbindelse med folketellingen i 1845, kom man frem til at 1145 ble regnet som tatere. Av disse er 700 navngitt. Senere er det laget flere lister, og tallene viser stor variasjon. Det er stadig usikkert hvor mange som er av taterslekt i Norge. Det er mange som har dårlig erfaring med å la seg registrere. Myndighetenes politikk de siste 150 årene har medvirket til å undergrave den tradisjonelle livsformen og kulturen som preget folkegruppen, og dette har ført til at mange ennå i dag er tilbakeholdende når det gjelder å la livsform og kultur komme åpent til uttrykk.

Organisering i dag

Det er i dag flere organisasjoner. Romanifolkets landsforening (RFL) som nylig har skiftet navn til Taternes Landsforening (TL) med tyngdepunkt på Østlandet og Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) med tyngdepunkt på Sørlandet og Sørvestlandet, Romani Council Union (RCU) som representerer både sigøynere og tater, samt Foreningen Roma. Disse representerer bare en del av minoritetsgruppen reisendefolket. Det er også mange som ikke er organisert. LOR gir ut informasjonsskrivet *Lorspeilet* og TL gir ut *Fri som Fuglen*.

Mange ulike betegnelser har vært brukt om de reisende opp gjennom tidene; de fleste har karakter av skjellsord og har bidratt til en stigmatisering. Den nøytrale betegnelsene *de reisende* eller *romanifolket* har derfor vært foretrukket. I senere tid har den historiske betegnelsen *tater* blitt gjeninnført med et ønske at den skal få status som et positivt nøytralt ord.

Kulturminner

Romani/tatere og deres kulturhistorie har vært et forsømt område. I senere tid er det satt i gang flere tiltak for å rette opp dette. Ved Glomdalsmuseet på Elverum bygges det opp en ny avdeling for dokumentasjon og formidling av romani/taterkulturen. Utstillingen skal fokusere på historien til romanifolket/tatere og deres egen kultur, mens en mindre del av utstillingen vil dreie seg om storsamfunnets holdning til og tiltak overfor romanifolket/tatere.



Tater-Millas hus i Våler kommune. Foto Hedmark fylkeskommune

Romani/tatere har forholdsvis få faste kulturminner. Det er ikke bygningstyper eller andre anlegg som er spesielt for romani/taternes kultur. De var - og er delvis ennå, et fritt reisende folk som ikke har lagt stor vekt på egen byggeskikk. Det har sammenheng med at det ble satt restriksjoner mot kjøp av fast eiendom. De romani/tatere som etter hvert etablerte seg som bofaste, kjøpte hus. En slik bygning med stor symbolverdi er Tater-Millas hus i Våler. Hun hadde høy status blant sine egne og huset var et samlingssted. Huset er en viktig dokumentasjon på den type eiendommer romani/tatere kjøpte. Da Tater-Milla døde i 1976, ble huset solgt. Hedmark fylkeskommune, Riksantikvaren og Våler kommune har i samarbeid med TL kjøpt huset tilbake til disposisjon for romani/tatere. Det er nå eiet av Våler kommune og planene er at når huset er istandsatt, skal det legges inn under Glomdalsmuseets ansvarsområde.

I Levanger i Nord-Trøndelag ligger eiendommen "Solheim" også kalt "Børresen-huset". Både Levanger Museum, Norsk kulturråd og Nord-Trøndelag fylkeskommune har arbeidet med bevaring eller erverv av dette huset. Levanger Museum har også et fotoarkiv med et betydelig billedmateriale om de reisende.



"Solheim" også kalt "Børresen-huset" i Levanger. Foto RA Inger Marie Aicher Olsrud.

Våre erfaringer

Arbeidsgruppen har foretatt flere reiser og truffet representanter for ulike grupperinger. Vi er blitt møtt med åpenhet og forventninger. Ervervet av Tater-Millas hus skjedde i tett samarbeid med TL og hadde neppe latt seg gjøre uten dette samarbeidet. Vi har også vært i Songdalen utenfor Kristiansand og sett på Birkelid; tidligere barnehjem. Bygningen eies nå av kommunen.

Riksantikvaren har registrert en positiv holdning til at fokus settes på kulturminner og at disse blir løftet frem. Siden det dreier seg om få bygninger eller fartøyer, har vi lagt vekt på at også romani/taternes ulike møteplasser for handelsvirksomhet, sosialt samvær og overnatting, er viktige kulturminner. Karmsund Folkemuseum og Telemark museum i samarbeid med romani/tatere arbeider med kartfesting. Et mulig fremtidig prosjekt kan være å tilrettelegge for skilting.

Rom/sigøynere

Bakgrunn

Forskere i dag mener at rom/sigøynere har sitt opphav i India. Omkring år 300 e.Kr. begynte de å vandre vestover, og Egypt ble en av portene til Europa. De nådde Balkan på 1300-tallet, og videre derfra nordover og vestover i første halvdel av 1400-tallet og nådde Skottland omkring 1500-tallet. Den første dokumentasjonen om rom/sigøynere i Norden er fra 1505, da en gruppe meldte seg for kong Hans av Danmark-Norge. I kildematerialet fra 1600- og 1700-tallet er det problematisk å skille romanifolket/tatere fra rom/ sigøynere. En del historieforskere mener at de har samme opphav i India og begrunner dette blant annet med likhet i språk. Andre forskere går inn for den motsatte teorien og mener at den språklige likheten er et resultat av kulturmøter. Politikken var imidlertid langt på vei den samme overfor begge grupper. Det viktigste kildematerialet som omtaler dem, er lover og regler som tar sikte på å kontrollere og regulere omreisende grupper.

På 1970- tallet ble det igangsatt en rekke tiltak for å bedre situasjonen for rom/ sigøynere gjennom boligbygging, yrkesopplæring, voksenopplæring og egen undervisning for barn og

ungdom. Tiltakene var kostbare og ble vurdert som lite vellykket. I 1991 ble tiltakene nedlagt. I dag er det ingen spesielle ordninger.

Organisering i dag

Gruppen selv foretrekker betegnelsen Rom. Gruppen Rom i Norge består av flere slekter organisert som storfamilier. Den opprinnelig gruppen i Norge er liten. Den omfatter mellom 300 og 400 personer. Mange reiser i sommerhalvåret både i Norge og i utlandet. De har utstrakt kontakt med slektninger i andre deler av Europa. Mange tilhører pinsemenigheter og derigjennom har de kontakt med internasjonale misjonsorganisasjoner. International Romani Union har en representant i Norge. Det finnes flere organisasjoner; Den Norske Rom-forening og Norsk Rom-befolkning, samt Romani Council Union (RCU) som representerer både rom og tatere .

Rom mener selv at de savner et kontaktpunkt hos styresmaktene, og at de blir behandlet strengere enn andre grupper i befolkningen. Et kontaktpunkt kunne øke kunnskapen og hindre misforståelser. Rom i Oslo ønsker et permanent sted for campingvognene. De ønsker også et forsamlingslokale eller kulturhus.

Kulturminner

Det er trolig få faste kulturminner i Norge som kan knyttes til Rom. Det har ikke vært en del av deres tradisjon å bygge med sikte på fast bosetting, men i likhet med romani/tatere har de hatt faste møteplasser.

Våre erfaringer

Arbeidsgruppen har henvendt seg skriftlig til representanter for de norske romorganisasjonene, der vi har forklart siktemålet for vår henvendelse og invitert til et møte. Vi har imidlertid bare lyktes i å få kontakt med representanten for International Romani Union i Norge.

Jødene

Bakgrunn

Knappt 2000 jøder bor i dag i Norge, og de fleste har slått seg ned i Oslo eller Trondheim, der landets to eneste jødiske menigheter finnes. Etter at jødene fikk adgang til riket i 1851, fant det sted en begrenset innvandring de nærmeste tiårene, i første rekke fra Danmark og Nord-Tyskland, men senere også fra Polen, Baltikum og Russland. Den første jødiske menigheten i Oslo ble stiftet i 1892. Allerede i 1899 fikk Trondheim sin første synagoge i St. Jørgensveita.

Ellers i landet er det jødiske innslaget spredt, men enkeltpersoner har satt sitt preg på lokalmiljøer rundt om i landet. Mest kjent er trolig Moritz Rabinowitz fra Haugesund. Han bygde opp en omfattende konfeksjonsindustri og annen virksomhet før annen verdenskrig. En del av de fabrikanleggene han i sin tid fikk oppført, står fortsatt.

Organisering

Mye av den jødiske organiseringen i Norge er knyttet til de to menighetene i Oslo og Trondheim, og det er disse menighetene arbeidsgruppen har vært i kontakt med. I tilknytning til synagogen i Trondheim er det etablert et eget museum, mens et nytt museum er under utvikling i Calmeyergaten i Oslo.



Kleins varehus, nå Åhlens i Søndre gate i Trondheim. Foto RA, Inger Marie Aicher Olsrud

Kulturminner

Synagogene i Norge – både nåværende og restene av tidligere – er den jødiske minoritetens kanskje viktigste kulturminner, selv om også andre bygninger rundt om i landet vitner om jødisk arbeid og virksomhet. Både i Oslo og Trondheim drev mange jøder butikk og handel. I dag er de fysiske minnene av denne virksomheten tydeligst i Trondheim, der 30-40 butikker ble drevet av jødiske eiere før 1940, hovedsakelig konsentrert til Brattørgate og Søndre gate. I Oslo-området har den jødiske menigheten en hytte som fortsatt benyttes i ulike sammenhenger. Ved Sofienberg kirke er det en jødisk gravlund, som særlig var i bruk ved begynnelsen av forrige århundre. I Oslo ble det innviet to synagoger i årene 1919 og 1921 i henholdsvis Bergstien og i Calmeyergaten. Begge synagogene var i bruk frem til annen verdenskrig. Synagogen i Calmeyergaten ble ødelagt under krigen og ble ikke forsøkt restaurert etterpå. Synagogen i Bergstien fikk derimot ingen store skader under krigen og brukes i dag.

Planene om restaurering av den gamle synagogen i Calmeyergaten og etablering av et museum i de aktuelle lokalene, har fått mye oppmerksomhet. I 2004 bevilget Riksantikvaren 200 000 kr til utvendig istandsettelse. Med økt jødisk innvandring ble det etter hvert også i Trondheim behov for mer plass, og menigheten kjøpte Arkitekt Christies gt. 1b, som var byens første jernbanestasjon fra 1864. Etter omfattende ombygging ble ny synagoge innviet i deler av denne bygningen. Synagogen ble ramponert under krigen, men er i nært samarbeid med Byantikvaren i Trondheim blitt restaurert og er i dag i aktiv bruk som synagoge, museum og kultursenter. I Trondheim har jødene selv registrert alle butikkene som ble drevet av jøder.

Våre erfaringer

Arbeidsgruppen kom tidlig i kontakt med Det mosaiske Trossamfund (DMT) i Oslo, og gjennomførte i samarbeid med DMT en befaring til Calmeyergaten, til den jødiske kirkegården og til synagogen i Bergstien. Jødene er velorganisert og har lange tradisjoner for samarbeid seg i mellom og med resten av samfunnet. De har selv gjort en stor innsats for å få oversikt over egen historie i Norge.



Arkitekt Christies gt. 1b. Foto RA, Inger Marie Aicher Olsrud.

Skogfinnene

Bakgrunn

Skogfinnernes historie i Norge kan følges langt tilbake, men hovedtyngden av innvandringen fra Finland til Sør-Norge foregikk i løpet av perioden fra ca 1620 til 1680. Det er både personlige, økonomiske, samfunnsmessige og politiske årsaker til at de reiste ut. Hovedårsaken til utvandringen var jordbruksformen svedjebruk. Svedjebruk innebærer at man hugger et utvalgt skogsområde, lar det tørke ett eller flere år før man brenner det, og sår direkte i askelaget så snart asken har kjølnet. Dette er en svært arealkrevende driftsform.

Svedjebruken var dermed også en viktig lokaliseringsfaktor. I Norge var det på Østlandet de fant igjen samme type jordsmonn og vegetasjon som de var kjent med hjemmefra. I dag er det området langs svenskegrensen fra Eidskog i sør til Trysil i nord og tilsvarende på svensk side som kalles Finnskogen. Skogfinsk bosetting finnes også utenfor Finnskogen i ca. 40 kommuner på Østlandet deriblant i Nordmarka og i Finnemarka ved Drammen.



Abborhøgda. Foto Hedmark fylkeskommune.

Organisering i dag

Skogfinnene i Norge er organisert i nettverket *Skogfinske interesser i Norge*. Nettverket skal fungere både som informasjonskanal mellom medlemmene og som formidler av kontakt mellom det skogfinske miljøet og myndighetene. Det finnes ikke noen offisiell oversikt over hvor mange som betegner seg selv som skogfinner. *Norsk Skogfinsk Museum* er en sammenslåing av Gruetunet Museum, Finnetunet Museum, Åsnes Finnskog Historielag, samt Austmarka Historielag som er på vei inn.

Kulturminner

Det som i dag finnes av faste kulturminner som kan knyttes til den skogfinske bosettingen, er først og fremst laftede tømmerbygninger bygget til spesielle formål. Bolighusene er relativt store, og ble oppvarmet av en røykovn. Fyring med røykovn skapte en behagelig temperatur som varte omtrent ett døgn. Husene er bygget uten skorstein, og røykovnsfyring medførte derfor at det i den første tiden etter oppfyring luktet røyk. Øverste del av veggene ble også sotet.

Et annet karakteristisk bygg, er ria. Ria er en røykovnsfyrte tørkebu for korn. På samme måte ble også røykbadstua oppvarmet. Opprinnelig hadde man røykbadstue på omtrent alle brukene, men det har vært et stort svinn også i nyere tid grunnet oppvarmingsmåten.

Videre var det fjøs/låvebygning, diverse lagerbygninger, brønner og andre bygninger. Mye er borte, og ofte er det bare røykovnen som kan gjenfinnes. En stor del av den skogfinske bygningsarven står igjen og kan ennå bevares. Ett problem er takkonstruksjonen. Skogfinske bygninger er opprinnelig bygget med never- og spontak – en konstruksjon som normalt har kortere levetid enn for eksempel torvtak. Noen bygninger er midlertidig reddet med bølgeblikktak, og det pågår for tiden et prosjekt som prøver ut produksjon av materialer og metoder for å legge spontak. Prosjektet er støttet av Riksantikvaren (200 000 kr i 2005) og Kulturrådet. For øvrig er ingen skogfinske bygninger eller anlegg fredet. Riksantikvaren har også støttet vedlikehold av Finnskogleden.



Furuberget, Finnskogen. Foto RA Anders Haslestad.

www.glamdalreiseliv.no

www.finnskogen-turistforening.no

www.turistforeningen.no/turplanlegger

Svedjebruket og husdyrholdet har også satt spor i landskapet. Mye av dette er i dag i ferd med å forsvinne ettersom de små brukene ikke lenger er i drift. Skogen har vært ressurs for foring av dyr, svedjebbruk, brensel og byggematerialer. Dette kan fortsatt sees i landskapet. Mye av dette vil også kunne la seg etterspore arkeologisk.

Våre erfaringer

Gjennom befaringer, møter og litteratur har arbeidsgruppen blitt kjent med en stor bygningsmasse, andre typer kulturminner, deler av det skogfinske miljøet, samt diverse andre kulturelle uttrykk som husflid og musikk. Hovedfokus har vært på kulturminner og kulturmiljøer. Vi har erfart at i det skogfinske miljøet er mye basert på personlig initiativ. Gruetunet Museum er den organisasjonen vi til nå har hatt samarbeid med. Gruetunet Museum er nå gått inn i og er en del av organisasjonen Norsk Skogfinsk Museum, som vi i det videre arbeidet vil forholde oss til. Dette gjelder både i fredningssaker og bevilgninger av tilskudd til istandsetting og vedlikehold, samt FOU-prosjekter.

Kvenene

Bakgrunn

I henhold til skriftlige kilder slo kvener seg ned i Nord-Norge alt i middelalderen. I første halvdel av 1700-tallet fant det sted en regulær innvandring av kvener til landsdelen, og en rekke kvenske bosetninger ble etablert langs elvedaler og fjorder i Finnmark og Nord-Troms. Fra 1850-tallet og utover tok denne innvandringen seg opp igjen i forbindelse med den store utvandringen til Nord-Amerika. Mange ønsket å ta veien om Nord-Norge og særlig Finnmark, og enkelte slo seg i stedet ned i denne landsdelen for godt. Ved begynnelsen av forrige århundre utgjorde den kvenske befolkningen i enkelte kommuner i Øst-Finnmark mellom en tredjedel og en halvpart av befolkningen. Det norske storsamfunnet har vært gjennom mange anstrengte og konfliktfylte faser i forholdet til kvenene. Kvenene er bosatt i et område som har vært og er preget av kulturmøter mellom ulike befolkningsgrupper som for eksempel nordmenn, samer og russere.

Organisering

Selv om det allerede mot slutten av 1800-tallet fant sted en gryende kulturell organisering innen det kvenske miljøet, var det først hundre år senere at en fikk mer omfattende kvensk organisering, der hovedmålet har vært å styrke og utvikle en kvensk identitet. I dag er Norske Kveners Forbund (NKF) den mest sentrale kvenske organisasjonen. NKF ble stiftet i 1987 og har etter hvert etablert flere lokallag.

Kulturminner

Det fins en betydelig kvensk bygningsmasse i begge de to fylkene. I Nord-Troms er denne bygningsmassen hovedsakelig konsentrert i Lyngen, Skibotn og Nordreisa. En del av denne bygningsmassen eies av Nord-Troms museum. I Finnmark finnes den kvenske bosettingen på begge sider av Varangerfjorden med en særlig konsentrasjon rundt Vadsø hvor det lenge har vært drevet et aktivt arbeid med å ta vare på kvenske kulturminner. Byen ble kalt "kvenenes hovedstad" der kvenene bodde i egne bydeler, Indre og Ytre by, og der særlig Tuomainengården og Bietilæanlegget peker seg ut.



Hotti kvengård i Skibotn. Foto RA Inger Marie Aicher Olsrud.

Tuomainengården er en fredet kvengård oppført i 1850. Den representerer i dag det eneste komplette bygårdsanlegg etter den finske innvandringen. På gården er det rom for alle bygg og funksjoner som kan knyttes opp til en finsk gård. Gården er eksempel på finsk byjordbruk. Anlegget består av våningshus og flere uthus bygget sammen om et tun som delvis også er avskjermet med et plankegjerd. Hele anlegget er svært autentisk, og det er derfor en god representant for den særegne byggeskikken med å bygge bygningene tett sammen. Der var også butikk. Bietilænanlegget er et fredet kvenbruk som viser den maritime kvenkulturen. Dette anlegget er et eksempel på kombinasjonsbruk. Gården skiller seg ut ved at sjøbruket er særlig omfattende. Brødresamfunnets bedehus i Amtmanns gate 11 i Vadsø ble vedtaksfredet i 2005. Dette er en enkel og nøktern bygning som ble oppført i 1875. Den er en av de få bygningene i midtbyen som overlevde annen verdenskrig og er det eneste læstadianske bedehus som ennå er i bruk.

Andre kjente kvenske bosetninger langs Varangerfjorden er Skallelv som ligger på vei til Vardø. Skallelv hadde før krigen nærmere 200 innbyggere og befolkningen livnærte seg av fiske og jordbruk. I dag er det igjen bare noen få fastboende, men de øvrige husene eies av slektninger som i stor grad bruker husene som fritidsboliger.

Vestre Jakobselv og Bugøynes er også eksempler på kvensk bosetting. I begge bygdene er det i dag stor aktivitet. Et annet kvensk tyngdepunkt i fylket er Porsanger.

Mange forskere mener at kvenene har hatt stor betydning for landbrukets utvikling i Finnmark og at de bidro til forbedringer både av jordbruk og fedrift. Ikke minst ble nytt jordbruksland ryddet og dette har satt sitt preg på landskapet. Utslåtter, torvuttak til fyring og korndyrking lar seg fortsatt spore i landsdelen.

Skibotn har vært et viktig sted for kvensk liv og virke. Mange kvener kom over til Skibotn på 1700-tallet. Stedet var et viktig handelssted og samtidig sentrum for den læstadianismen som mange kvener er tilknyttet. Lokallaget i Skibotn er aktivt opptatt av å restaurere noen av de eldre kvenske bygningene i området. To av de gamle markedsbuene står fortsatt på markedsplassen i Skibotn. En større vektlegging av den kvenske kulturen blir av den lokale

foreningen sett som et mulig trekkplaster i forbindelse med økt turisme fra Finland til landsdelen.



Skibotn. Foto RA Inger Marie Aicher Olsrud.

I Nordreisa finner en kulturminner etter kvensk drift av skog og jord. Arbeidsgruppen besøkte Tørrfoss gård der den finske påvirkningen gjenspeiles i tradisjoner som tjærebrenning og i badstukultur, og i redskaper og byggemåter. Tørrfoss har imidlertid ikke det karakteristiske kvenske byggeprinsippet der flere bygninger er føyd sammen til en rekke.



Kvensk bruk i Nordreisa. Foto RA Inger Marie Aicher Olsrud.

Våre erfaringer

Arbeidsgruppen har foretatt to reiser til landsdelen. Den første var lagt opp i regi av Nord-Troms Museum og gikk til flere av deres gårder og anlegg i Nord-Troms.

Det meste av det som er igjen av rester etter kvenske kulturminner, inngår i økomuseet. Viktige kulturminner og spor etter kvenene er vel ivaretatt. Trespråklige skilt er innført.

Vadsø museum har lenge vært engasjert i kvensk kulturarv. Under vår befaring fikk vi inntrykk av at det i liten grad har vært kontakt mellom museet, fylkeskommunen og den

kvenske lokalforeningen. Befaringen ga et verdifullt innblikk i den kvenske kulturarven. Det ble etablert en konstruktiv dialog med de aktuelle institusjonene og organisasjonene. Like viktig er at arbeidsgruppens befaring i området bidro til å etablere kontakt mellom miljøene.

Andre minoriteter

Bakgrunn

Gruppen er stor og heterogen og omfatter nærmere 200 nasjonaliteter og ulike minoriteter. Historisk har Norge alltid hatt et innslag av innvandrere. Disse har i hovedsak kommet fra våre naboland eller andre land i Europa og har etter hvert glidd inn som en del av majoritetsbefolkningen. Innvandrere fra Europa og Nord-Amerika utgjør i dag 30-40% av antallet som SSB opererer med som innvandrere eller med innvandrerbakgrunn.

Den største veksten av innvandrere har de siste 20 – 30 årene kommet fra land utenfor dette området, hovedsakelig fra Asia og Afrika og teller i dag ca. 200 000. Størrelsen på de ulike minoritetene og deres historiske tilknytning til Norge varierer. Det pakistanske miljøet er avgjort det største på rundt 27 000. De første kom tidlig på 1970-tallet. Vietnamesere, tyrkere, indere og marokkanere kom også på 1970-tallet, men utgjør noe mindre miljøer. Mange av de andre minoritetene er mer spredt rundt om i landet, i motsetning til pakistanerne som i hovedsak er konsentrert i Oslo-regionen. Den tyrkiske minoriteten er i hovedsak konsentrert i Drammen. De siste 10-20 årene har innslaget av irakere og somaliere vokst og utgjør, nest etter pakistanere og vietnamesere, de to største ikke-vestlige innvandremiljøene.



Fra Grønland i Oslo. Foto IKM

Dansker og svensker har lenge vært de største innvandrergruppene eller utenlandske statsborgere med bakgrunn fra Europa eller vestlige land. Det siste tiåret har det kommet større grupper fra Balkan, de nye EU-landene i Øst-Europa, og fra Russland. Det er grunn til å tro at antallet innvandrere eller personer med bakgrunn fra denne delen av Europa, vil øke i årene fremover. Med økt innvandring og samkvem med Russland i nord, er det grunn til å anta at dette vil prege mange byer og tettsteder i denne landsdelen, slik vi også har sett mange eksempler på opp gjennom historien.

Mye av innvandringen fra vestlige land har spredt seg over hele Norge, men likevel med et tyngdepunkt i Oslo-regionen. Stavanger er den del av landet som mest er preget av innvandring fra land som Storbritannia og USA.

Organisering

De fleste andre minoriteter i Norge har en eller annen organisatorisk tilknytning. Minoriteter med en muslimsk bakgrunn utgjør om lag 30-40 prosent av den ikke-vestlige gruppen. De er tilknyttet et stort antall menigheter, særlig i Oslo-området. Selv om innvandrere kommer fra samme land, behøver de ikke ha en felles religiøs bakgrunn. Det gjelder for eksempel den vietnamesiske minoriteten som består av både buddhister og kristne, og det samme gjelder for afrikanske innvandrere som kan komme fra land der bl.a. både kristen og muslimsk religion praktiseres.

De største minoritetsgruppene har gjerne velferdsorganisasjoner som ivaretar deres interesser. Innen disse miljøene finnes ulike interesser og behov, noe som har resultert i flere organiseringer.

De mange nasjonale gruppene fra Europa og Nord-Amerika har også et stort antall foreninger og lag. I Stavanger har for eksempel det amerikanske miljøet etablert en egen interesseorganisasjon for ektefeller til oljearbeidere, Petroleum Wives Club. De arrangerer en "Newcomer orientation workshop" der de underviser i relevante temaer for å trives i Norge, som for eksempel helsevesenet, utendørsaktiviteter, norske skikker og tradisjoner, historie og geografi og spesielle feiringer og mye mer. Innslaget av amerikanerne og oljepengene har hatt stor betydning for endringer i kulturlivet. Oljebransjen har støttet det lokale symfoniorkesteret, ulike festivaler, utstillinger m.m. Matutvalget i butikkene har også endret seg slik at man får kjøpt "typiske amerikanske varer".

Kulturminner

Nyere innvandrere fra ikke-vestlige land har de siste tiårene satt preg på bybildet i de fleste større byer i Norge. Det kanskje mest typiske er de såkalte innvandrerbutikkene som finnes både i deler av byene der mange innvandrere bor, samt i andre strøk. Et annet typisk innslag er khabab-sjappene. Butikkenes eiere og varetilbud har endret seg mye i løpet de senere årene. I en tidlig fase overtok innvandrerne eksisterende småbutikker og kiosker, men etter hvert har mange satsset på butikker som er større og med et mer variert vareutvalg. Et karakteristisk fellestrekk har vært og er bruken av fortau og gateplan.

Religiøse institusjoner og bygninger er et annet synlig kjennetegn, men fortsatt i hovedsak konsentrert til Oslo-området. Møtelokaler, forsamlingslokaler og diverse kafeer har de fleste minoriteter av en viss størrelse tatt i bruk. For mange innvandrere vil deres bruk av det åpne rom i mange byer og tettsteder være viktig. Denne bruken av åpne plasser, parker eller fortauet kan være en måte å videreføre livsstil og tradisjoner fra hjemlandet. Samtidig vil minoritetenes bruk av slike møteplasser, selv om de fysisk ikke forandres nevneverdig, bidra til at flertallsbefolkningens syn på disse stedene endres.

De såkalte etniske restaurantene finner en over hele landet. De er langt på vei et uttrykk for at det norske samfunnet har fått et mangfoldig flerkulturelt innslag, men de er kanskje like mye et uttrykk for en generell globalisering. Kinarestaurantene, som lenge har hatt en helt dominerende plass blant de etniske restaurantene, er i stor utstrekning et eksempel på internasjonal kapitalstrøm og med den, den generelle globale mobilitet. Andre etniske restauranter er blitt etablert av minoriteten selv på lik linje med butikker og andre bedrifter.



Fra Grønland i Oslo. Foto IKM

Skjæringspunktet mellom en flerkulturell og en mer global påvirkning finner en også i andre sammenhenger. Endringen av bybildet i Stavanger i en mer internasjonal /amerikanisert retning skyldes trolig en kombinasjon av både det store amerikanske nærværet i byen, og den mer generelle globaliseringen og amerikaniseringen som vi ser ellers i samfunnet.

Hovedtyngden av innvandringen til Norge de siste 20 årene har vært asylsøkere og flyktninger fra ulike kanter av verden. Deres første møte med Norge har vært asylmottak. Over hele landet har disse mottakene satt sitt preg på lokalsamfunn. Tidlig på 1980-tallet da tilstrømningen økte kraftig, måtte myndighetene ofte ty til improviserte løsninger der bl.a. nedlagte hoteller og folkehøgskoler ble tatt i bruk. Etter hvert er disse institusjonene blitt erstattet av mer permanente mottak som på alle måter er bedre tilrettelagt for formålet. Den ovennevnte bygningsmassen er imidlertid eksempel på et nytt innslag i det norske samfunnet og samtidig et eksempel på hvordan det norske samfunnet håndterte denne nye utfordringen.

Våre erfaringer

Arbeidsgruppen har innenfor mandatets tidsramme funnet det vanskelig å gå bredt ut i forhold til andre minoriteter. Dette skyldes både gruppenes størrelse og mangfold. I forhold til de nyere innvandrergroppene har vi valgt to avgrensede tilnærminger.

Arbeidsgruppen tok tidlig kontakt med Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene (KIM). Kontaktutvalget har representanter fra alle landets fylker. Vi har hatt flere nyttige møter med representanter fra utvalgets sekretariat. Arbeidsgruppen har vært på ett møte der flere av de folkevalgte representantene var til stede og kulturminner er nå på dagsorden i utvalget. Mange av deltakerne viste interesse for temaet som vil kunne utdypes i det videre arbeidet.

Riksantikvaren har forståelse for at det i mange innvandremiljøer vil være andre temaer som står høyere på prioriteringslista enn kulturminner. Særlig gjelder det miljøer som har kort fartstid i landet og mange krevende utfordringer i omgivelser som er nye og ukjente. Det er derfor viktig at dette arbeidet gis tid.



Fra Grønland i Oslo. Foto IKM

En annen tilnærming har vært gjennom samarbeidet med Internasjonalt Kultursenter og Museum (IKM). De har sammen med Norsk Folkemuseum satt i gang et dokumentasjonsprosjekt på Grønland i Oslo. Riksantikvaren har bidratt til prosjektet med 50 000 kr i 2005. Utgangspunktet for prosjektet er å dokumentere et innvandremiljø som er i kontinuerlig forandring. Butikker skifter eiere, og det skjer en betydelig demografisk endring i området. Noe lignende er i ferd med å skje i Drammen, den byen i Norge som har prosentvis flest ikke-vestlige innvandrere etter Oslo. Arbeidsgruppen har hatt ett møte med representanter for Buskerud fylkeskommune og Drammen kommune.

Annen institusjonell kontakt

Departementer med flere

Arbeidsgruppen har hatt flere møter med Kommunal- og Regionaldepartementet (KRD). Fra 2006 er det ansvarsområdet vi har samarbeidet om, flyttet til Arbeids- og integreringsdepartementet, (AID). Det er opprettet en samarbeidsgruppe for utveksling av erfaringer og informasjon om status i arbeidet med de ulike minoritetene. Samarbeidsgruppen har representanter fra KRD, nå AID, Arkiv, Bibliotek og Museumes-utvikling (ABM-utvikling), Norsk Kulturråd (NKR), Kommunal og Kulturdepartementet (KKD) og Riksantikvaren (RA). Etter at samarbeidsgruppen ble etablert, er Riksantikvaren blitt invitert til andre møter som kan være av interesse. KRD, nå AID gir ut *Nyhetsbrev* der nytt om nasjonale minoriteter omtales. Riksantikvaren har her fått presentere sitt arbeid og intensjonen med det.

Vi ble også invitert til å delta i Kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og sentrale myndigheter. Der deltok statssekretærer for både KKD og KRD (AID). I enkelte av møtene i KRD (AID) har også Miljøverndepartementet (MD) deltatt. I forbindelse med utarbeidelsen av Stortingsmelding nr. 16, *Leve med kulturminner*, var det god kontakt mellom RA og MD. Videreføring av arbeidet med de nasjonale minoritetene og kulturarven i det flerkulturelle Norge, er omtalt.

Riksantikvaren bidro finansielt og samarbeidet med Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) om en "workshop" om kulturminnenes plass i det flerkulturelle Norge. Arbeidsgruppen var med på utformingen av programmet, og orienterte om Riksantikvarens arbeid på seminaret.

Arbeidsgruppen deltok i november 2005 på seminaret *Alle har rett*. Seminaret var arrangert av ABM-utvikling og ble holdt i Oslo. Videre deltok vi i november 2005 på seminaret *Mangfald som ressurs* arrangert av Rogaland fylkeskommune.

Arbeidsgruppen har jevnlig vært i kontakt med ABM-utvikling og NKR. Vi har hatt møter der vi har diskutert de respektive institusjonenes tilnærminger til fagområdet. Vi har hatt stor nytte av ABM-utviklings erfaringer med prosjektsamarbeid med minoritetenes ulike organisasjoner.

Det er gjort mye innsamlingsarbeid ved flere museer. Blant annet er det kartlagt stedsnavn og havner langs kysten fra Tvedestrand og sørover og i Haugesundsområdet. Karmsund Folkemuseum (Haugamuseene) ønsker å utvikle dette videre, og Riksantikvaren har i 2006 støttet prosjektet som kalles "Romanifolkets kulturminner på Haugalandet" som skal registrere møtesteder og havner.

Regional kulturminneforvaltning

Regional kulturminneforvaltning er blitt varslet og arbeidsgruppen har hatt møter med dem i forbindelse med reisene. Dette har vi gjort for at regionalforvaltningen kan dele sin kunnskap med oss og for at de skal være orientert om det arbeidet som er i gang. Ser vi litt frem i tid, er det forutsatt at minoriteters kulturminner vil være en integrert del av den ordinære kulturminneforvaltningen. Vi har erfart at til nå har de fleste ikke vært spesielt opptatt av verken nasjonale- eller andre minoriteters kulturminner som et eget satsingsstema. Unntaket er Hedmark fylkeskommune som lenge har arbeidet aktivt både overfor skogfinner og romani/tatere, og Nord-Trøndelag fylkeskommune som har vært aktive i forbindelse med bevaring av eiendommen "Solheim" også kalt "Børresen-huset" i Levanger (et hus som er eid av folk av romani/taterslekt). Finnmark fylkeskommune har også vært engasjert i bevaring av kvenenes kulturarv.

Kommuner

Arbeidsgruppen har hatt lite direkte kontakt med kommuner. I noen enkeltsaker med fokus på bestemte bygninger eller kulturmiljøer, har vi hatt dialog. I forbindelse med planene om salg eller bruksendring av deler av eiendommen Birkelid i Songdalen kommune, var det møte og befaring sammen med kommunen.

Det har vært et tett samarbeid med Våler kommune i forbindelse med overtakelse av Tater-Millas hus. Vi var i kontakt med representanter for Nordreisa kommune da vi var på besøk hos Norske Kveners forbund i Nord-Troms, og vi har hatt møte med representant for Drammen kommune.

Samspill kulturminneforvaltningen/museumssektoren

Det er ved flere anledninger i rapporten vist til at museumssektoren har lengst erfaring med arbeid knyttet til minoriteters kulturarv. For Riksantikvaren har det derfor vært mye å hente her, særlig i oppstarten av arbeidet. Museene og kulturminneforvaltningen har sammen et potensial for økt innsats i forhold til minoriteters kulturarv jf. Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Som en del av museumsreformen ligger det an til at det skal lages et nasjonalt nettverk for det flerkulturelle / minoriteters kulturarv. I prosjektperioden er Riksantikvaren blitt delaktig i flere prosjekter der museumssektoren allerede har hatt et engasjement. Erfaringene er positive. Riksantikvaren mener dette nære samarbeidet bør fortsette, både på institusjonsnivå og gjennom felles prosjekter. På prosjektnivå må gruppene selv delta.

Virkemidler

Økonomiske virkemidler

Innenfor Statsbudsjettet forvalter Riksantikvaren flere forskjellige poster. Post 21 er en post for kjøp av tjenester og post 72 med underposter som er tilskuddsmidler. Begge postene kan være relevante i forbindelse med minoritetenes kulturminner.

Post 21, kjøp av tjenester

Siden arbeidsgruppen ble etablert, har Riksantikvaren til sammen satt av kr. 210 000 på denne på posten. Dette har blant annet gått til å støtte et dokumentasjonsarbeid på Grønland i Oslo, Karmsund Folkemuseums prosjekt "Romanifolkets kulturminner på Haugalandet" som skal registrere møtesteder og havner, samt til deltagelse i konferanser, reiser og møter.

Post 72, vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer.

I løpet av de siste årene er det brukt tilskuddsmidler fra post 72 til konkrete istandsettningstiltak på kulturminner med tilknytning til nasjonale minoriteter. Tilskuddene har dels vært tildelt enkeltprosjekter og dels gått inn som en del av overføringen til fylkeskommunene.



Bergli, Finnskogen.. Istandsettingsprosjekt med tilskudd fra RA. Foto RA Anders Haslestad.

Riksantikvaren har generelt skjerpet inn praksis når det gjelder tilskudd til kulturminner som ikke er fredet. Dette har vært gjort under henvisning til en undersøkelse av de fredete bygningenes behov og til Stortingsmeldingen der det presiseres at det er private eiere av fredete kulturminner som skal prioriteres. Flere av de viktige kulturminnene knyttet til minoritetene er ikke fredet. Likevel har vi ment at det burde kunne gis tilskudd med begrunnelse i at dette er et særskilt satsingsfelt. Skogfennene har en stor mengde kulturminner, men ingen er fredet. Når det gjelder kvener, er noen kulturminner fredet. Disse har mottatt tilskudd allerede i flere år uavhengig av denne spesielle satsingen. Riksantikvaren mener at det er nødvendig å sikre kulturhistorien der lite eller ikke noe er sikret fra før. Med tilskuddsmidler kan mye oppnås.

2007 og fremover

Riksantikvaren vil motta søknader om tilskudd til ulike tiltak av typen registrering, dokumentasjon, forskning og utvikling, samt samfinansiering med andre institusjoner. I en periode på tre til fem år, vil det være behov for spesiell vektlegging på minoritetene. På lengre sikt bør søknader som angår minoriteters kulturminner behandles og vurderes på linje med søknader som gjelder andre kulturminner.

Tilskuddsmidlene administreres og tildeles i dag i samarbeid med regional kulturminneforvaltning. Minoritetenes kulturminner vil inngå i deres vurderinger. Før det er gjennomført fredning for enkelte kulturminner, vil Riksantikvaren anbefale at regionalforvaltningen kan gi tilskudd til kulturminner som ikke er fredet når de er knyttet til minoriteter. Det bør imidlertid forutsettes at de kulturminnene som skal få tilskudd, inngår i en prioritering og etter hvert vil bli sikret formelt vern.



Skallelv. Kvensk bolighus som nå er forlatt. Foto RA Inger Marie Aicher Olsrud.

Bruk av lovverk

Vern ved fredning

Gjennom våre møter med de ulike minoritetsgruppene har det fra disse kommet til uttrykk sterke ønsker om varig vern av kulturminner og kulturmiljøer som oppfattes som viktige for deres kultur og historie. Med *varig vern* mener de fleste i denne sammenhengen fredning. Fredning innebærer blant annet at en bygning eller et anlegg får formell status som viktig for alle og vil dermed bli ansett for å være av nasjonal verdi. Dette kan være av stor betydning for grupper hvis kulturminner og kulturmiljøer hittil har vært undervurdert.

En slik inkludering i storsamfunnets "kulturminnebank" vil utvilsomt kunne gi en etterlengtet status. En konsekvens av fredningen er restriksjoner ved eventuelle endringer. Gruppens opplevelse av tilhørighet til og rådighet over kulturminnet vil kunne bli svekket. Det er viktig å ha en åpen dialog med minoritetene om disse konsekvensene av en fredning. Hele fredningsprosessen må skje i nært samarbeid med minoritetsgruppene selv. Riksantikvaren mener at fredning som virkemiddel bør brukes slik at de nasjonale minoritetenes kulturminner blir synliggjort.

Objekter egnet for fredning kan være bygninger, anlegg, fartøy, installasjoner og steder det knytter seg spesielle minner til. Slike steder kan være boplasser uten synlige kulturminner, leirplasser eller andre møteplasser. Det kan også være steder av mer åndelig karakter, for eksempel naturformasjoner med kjent religiøs betydning.

Ut fra den kunnskapen vi har i dag er det liten sjanse for å finne førreformatoriske kulturminner. De fleste fredninger vil dermed bli fredning ved enkeltvedtak etter kulturminnelovens §§ 15 og 19. Gjennom arbeidet hittil er det enkelte objekttyper som peker seg ut. En tentativ liste over mulige fredningsobjekter (se nedenfor) er satt opp. Denne er ikke uttømmende og heller ikke drøftet med de aktuelle partene.

Ulike kulturminner

De ulike minoritetsgruppene vil ha svært forskjellige utgangspunkter når det gjelder objekter, områder eller kulturmiljøer egnet for fredning. Med fokus på bygninger, vil man finne flest fredningsobjekter blant kvenenes og skogfinnenes kulturminner. Det vil her være flere bygninger, kulturmiljøer og aktivitetsspor som kan være aktuelle å frede. Beliggenheten i til dels fraflyttede områder medfører også at det kan dreie seg om anlegg med høy grad av autentisitet.

Jøder, rom/sigøynere og romani/tatere har det til felles at de i liten grad har markert seg med en egen byggeskikk. Unntak fra dette er enkelte religiøse bygninger og gravsteder. De har levd og virket i eksisterende bygninger, og eventuell fredning vil måtte begrunnes mer ut fra brukshistorie enn byggeskikk. For de reisende gruppene, vil møte- og leirplasser kunne gis vern i form av fredning. Det samme gjelder for den store og uensartede gruppen av nyere innvandrere.

Tentativ liste over kulturminner som kan være aktuelle for fredning etter kulturminneloven eller regulering etter plan- og bygningsloven. **Listen er på ingen måte uttømmende.**

Gruppe	Kulturminner	Virkemiddel Kulturminneloven (fredning)	Virkemiddel Plan- og bygningsloven (regulering)	Dokumentasjon/ registrering	Skjøtsel/ tilrettelegging
Romani/ tatere	Bygninger Fartøy Møteplasser	Tater-Millas hus i Våler Et fartøy – hvis mulig	Møteplasser	Møteplasser Dokumentasjon av båter	Møteplasser
Rom/ sigøynere	Møteplasser			Møteplasser	Møteplasser
Skogfinner	Bygninger Gårdsanlegg Kulturmiljø og landskap	Bygninger Gårdsanlegg	Kulturmiljø/ Landskap Bygninger	Kulturmiljø/ Landskap Bygninger	Kulturmiljø/ landskap
Kvener	Bygninger Gårdsanlegg Kulturmiljø og landskap	Bygninger Gårdsanlegg	Skallelv	Kulturmiljø/ landskap	Kulturmiljø/ landskap
Jøder	Bygninger Steder	Den gamle jernbanestasjonen i Trondheim – nå museum, synagoge og kultursenter	Calmeyer-gaten 15 i Oslo		St. Jørgensveita i Trondheim
Andre minoriteter	Bygninger, spesielt religiøse forsamlingslokaler og butikker.			Bygninger/ bygningssmiljøer	Bygninger/ bygningssmiljøer

Registrering og dokumentasjon

Registrering og dokumentasjon av kulturminner og kulturmiljø er et annet viktig virkemiddel. I alle folkegrupper finnes kulturminner enten i form av immaterielle kulturminner eller kulturminner som av andre årsaker best tas vare på gjennom dokumentasjon. Blant enkelte minoritetsgrupper er det trolig forholdsmessig flere av disse kulturminnene, og det er derfor viktig å ta hensyn til dette i valg av virkemiddel. Som eksempel vises det til at Kvenforeningen i Varanger er i gang med registrering av utslåtter. Arbeidet skjer i samarbeid med Vadsø Museum - Ruija kvenmuseum (inngår i Varangermuseene fra 2006).

Kompetanseutvikling og informasjon

Riksantikvaren ønsker å følge opp arbeidet med flere tiltak.

Intern og ekstern opplæring

Ettersom arbeidet med de nasjonale minoriteter og andre minoriteter er et nytt arbeidsområde for både Riksantikvarens egne ansatte og kulturminneforvaltningen for øvrig, er det viktig at de to målgruppene tilbys kurs og annen kompetanseutvikling i de aktuelle minoritetenes situasjon generelt og deres kulturminner spesielt. Økt innsikt i tverrkulturell kommunikasjon bør også vurderes.

Riksantikvaren vil gjennomføre kurs og andre kompetanseutviklende tiltak. Konkrete kontaktmøter og informasjonsseminarer mellom regional kulturminneforvaltning og ulike minoritetsmiljøer er blitt diskutert under flere av arbeidsgruppens befaringer. Riksantikvaren ved arbeidsgruppen vil, så langt det er mulig innenfor avsatte ressurser, følge opp slike arrangementer.

Informasjon

Informasjon har vært et viktig virkemiddel i Riksantikvarens arbeid i løpet av prosjektperioden. Informasjon og kommunikasjon har hatt en sentral plass i kontakten med de aktuelle minoritetsmiljøene og i møte med regionalforvaltningen og andre samarbeidsparter. Informasjon er lagt ut på Riksantikvarens nettsider. Arbeidsgruppen har skrevet artikler og innlegg i aktuelle publikasjoner.

Riksantikvaren legger hovedinnholdet i rapporten ut på Riksantikvarens hjemmesider. Egne temasider på nettet med oppdatert informasjon om Riksantikvarens flerkulturelle satsning vil bli opprettet. Tilrettelagt informasjon og forslag til aktiviteter for barn og unge legges ut på Wernerweb.

Videre arbeid

Rapporten markerer at første fase i arbeidet er formelt avsluttet. Riksantikvaren ser likevel behovet for at arbeidsgruppen i en tid fremover spiller en aktiv rolle. Kunnskap som er opparbeidet i løpet av prosjektperioden, viser at det en stund fremover vil være behov for spesiell oppmerksomhet på temaet. Målet er at arbeidet i forhold til minoritetenes kulturminner blir en synlig og alminneliggjort del av kulturminneforvaltningens arbeid.

Riksantikvaren vil:

1. at arbeidsgruppen fortsetter sitt arbeid en periode til .
2. det nærmeste året gjennomføre kurs og andre kompetanseutviklende tiltak både internt (for Riksantikvarens egne ansatte) og eksternt (for den regionale kulturminneforvaltning) om minoritetenes kulturminner. Innsikt i tverrkulturell forståelse bør også inngå i kurstilbudet.
3. informere om arbeidet med minoriteters kulturminner på Riksantikvarens hjemmesider.
4. holde et møte der representanter for minoritetsgruppene og andre samarbeidsparter og ledelsen er til stede. På møtet vil rapporten bli presentert.
5. at samarbeidet og erfaringsutvekslingen med museumssektoren om konkrete prosjekter videreføres og styrkes.

6. at søknader fra minoritetsgruppene om tilskudd til tiltak som registrering, dokumentasjon, forskning og utvikling i en tid fremover blir prioritert.
7. at minoritetenes kulturminner blir bedre representert blant landets fredete kulturminner. For å få det til, bør det i samarbeid med representanter for minoritetene utarbeides verneplaner. Riksantikvaren vil initiere dette arbeidet.

Når det gjelder andre minoriteter, vil Riksantikvaren

8. initiere kommunale pilotprosjekter som for eksempel kurs og møter for å skape en gjensidig forståelse mellom nyere innvandrere og storsamfunnet om mulig vern av framtidige kulturminner i lokalsamfunnet.
9. at tilnærmingen overfor andre minoriteter videreføres og styrkes. Kontakt med Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene (KIM) og Internasjonalt Kultursenter og Museum (IKM) utvikles.



Fra Grønland i Oslo. Foto IKM museum .

Følgende innspill til videre arbeid med minoritetenes kulturminner ble gitt i forbindelse med avholdt seminar 29. august 2006

10. holde møte med hver av minoritetsgruppene som ønsker slike møter for å fremme søknader om støtte til ulike prosjekter
11. etablere samarbeidsforum med minoritetene
12. sikre medvirkning fra minoritetene i bevaringsarbeidet
13. utvikle samarbeidet med IMDI

I tillegg ble det fra hver av de tilstedeværende gruppene gitt konkrete innspill på kulturminner som bør vurderes i forhold til bevaring.



Arkeologisk undersøkelse av bosetting av reisende på Snarsmoen foretatt av Bohusläns museum. Arbeidsgruppen var på besøk i august 2005. Foto RA, Inger Marie Aicher Olsrud.

Henvisninger og kilder

Kjeldstadli, Knut (red) Norsk innvandringshistorie, 1 - 3, Pax Forlag A/S. Oslo 2003

St. meld. Nr. 15 (200-2001): KRD, nasjonale minoriteter i Noreg.

Christensen, Trygve (2002): Skogfinner og finnskoger : vandringene vestover på 1500- og 1600-tallet - fra Finland til de svenske og norske finnskogene - og videre vestover til store deler av Østlandet, Osloområdet og Finnemårkå. Oslo 2002.

Wara, Håkon og Leif Biedilå: Skallelv i 1939. Skallelv Bygdelađ 2004, Trykkforum Finnmark, Vadsø

Resandebosåttningen på Snarsmoen, Bohuslån museum, arkeologisk undersøkning. Rapport 2005:7

Halvorsen, Rune: Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge. Tapir akademisk Forlag, Trondheim 2004

Reitan, Jon: Jødene i Trondheim, Tapir akademiske forlag, 2005

Bromark, Stian og Herbjørnsrud, Dag: Norge et lite stykke verdenshistorie, Cappelen forlag, 2005

Kommisar, Vera: På tross alt, Communicatio forlag, 2004

Nesholen, Birger (2005): Skogfinnernes kulturminner. *Fortidsvern* 1/2005.

Grue kommune (Gruetunet Museum): <http://www.grue.kommune.no/>

Nettsted for skogfinner: <http://www.skogsfinsk.net/meny.htm>

Kommunal- og regionaldepartementets hjemmeside om nasjonale minoriteter: <http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/nasjonale/bn.html>